

from Baku was carried both by sea and by land. The dry road is the Mashtaga - Shabran road, passing through the Mahammadli-Fatmayi and Laish gardens and ending in Mashtaga, which has survived to this day in some villages/ The caravan route that started from Mashtaga went through Baku through Shamakhi or Gobustan desert and Shabran and from there across the Caspian Sea to Hestarkhana.

Rəyçilər: t.ü.f.d.E.İ.Abbasova, t.ü.f.d. D.S.Yusifova

AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu "Azərbaycanın orta əsrlər dövrü arxeologiyası" şöbəsinin 29.07.2022 tarixli iclasın 07 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 22 iyun 2022-ci il

UOT:902.

AZƏRBAYCAN QƏRB BÖLGƏSİNİN ORTA ƏSR GİL QABLARININ NAXIŞLANMASI ÜSULLARI (IX-XI ƏSRLƏR)

t.ü.f.d. Yusifova Dürdanə Səhlədar qızı

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun

Azərbaycanın orta əsrlər dövrü arxeologiyası şöbəsinin

durdaneyusifova57 @ gmail.com

Xülasə: Məqalə, IX-XI əsrlərdə Azərbaycanın Qərb bölgəsinin məişətində və təsərrüfat həyatında istifadə edilən gil qabların naxışlanması üsullarından və naxış motivlərində baş vermiş yeniliklərin tədqiqi məsələlərinə həsr edilmişdir. Bölgədə aparılan arxeoloji qazıntıların nəticələri, Gəncə, Şəmkir, Ağstafa ərazilərindən tapılmış istehsalat çıxarları, aşkar olunan dulus kürələri və tapılmış istehsal alətləri o dövrdə sənətkarlığın bu sahəsində yaranmış inkişaf, tənəzzül və yüksəlişin səbəblərinin aydınlaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, qabların naxışlanması üsullarında varislik mütləq eyniyyət deyil ümumi oxşarlıq paralellərində öz əksini tapır. Qabların naxışlanmasında basma, qabartma, cızma, oyma, yapma, möhürləmə, və ya boya ilə naxışlanma üsulları tətbiq edilməklə yapma qurşaqlar, cınağı naxış, qazıma xətlər və kəsmələr geniş tətbiq olunurdu.

Açaq sözlər: Gəncə-Qazax, saxsı, naxış, arxeoloji qazıntı, üsullar

Key words: Ganja-Kazakh, pottery, pattern, archaeological excavation, methods

Ключевые слова: Гянджа-Казахский, керамика, узор, археологические раскопки, метод

Azərbaycanın Qərb bölgəsində müxtəlif dövrlərdə aparılan arxeoloji qazıntılar və təsadüfi tapıntılar zamanı təsərrüfatda və məişətdə istifadə edilən çoxlu sayda gil məmulatları aşkar olunmuşdu. Azərbaycanın qədim və orta əsrlər dövrü yaşayış yerlərindən əldə edilən maddi mədəniyyət nümunələrinin əsasını təşkil edən gil qabların istehsalı və yayılması Azərbaycanın bütün şəhər və əyalətlərini əhatə etmişdir. Məlum məsələdir ki, dulusçuluğun yaranma tarixi istehsal təsərrüfatna keçidlə bağlı olmuş tarixin yeni bir təkamül mərhələsini təşkil edən neolitdən başlanmış, eneolit dövründən sənət sahəsinə çevrilmişdir. Elmi ədəbiyyatda dulusçuluq məmulatlarının təyinatı, ölçüsü, forması, üzərindəki naxışları, hazırlanma texnologiyası ilə bağlı fərqli fikirlər mövcuddur.

Dulus dəzgahlarının kəşfi gil qab hazırlanmasının ilk əllə formalaşdırma üsulunu sıradan çıxarmamış əksinə hər iki forma uzun bir inkişaf yolu keçərək təkmilləşmişdir. Bir qayda olaraq təsərrüfatda və mətbəxdə istifadə edilən saxsı qabları hazırlamaq üçün cod, odadavamlı gildən, zərif qabların hazırlanması üçünə, narın gil məhsullarından istifadəyə üstünlük verilirdi (1).

Arxeoloji qazıntılardan əldə olunan materiallar sübut edir ki, son orta əsrlərdə Qarabağın Qərb bölgəsində saxsı məmulatı istehsalı üç qrup üzrə ; şirli qablar, şirsiz qablar və tikinti materialları üzrə ixtisaslaşmışdır. Şirli saxsı qabların hazırlanma texnikası və bədii işlənməsinə görə mərhələlərə, qrup və tiplərə bölünür.

Orta əsrlərdə şirsiz saxsı nümunələrindən olan küplər, qazanlar, səhənglər, bardaqlar, avtafalar, silbiçlər, su qabları, dolçalar, süd qabları, چراqlار, qəlyanlar və s məişətdə istifadə edilən gil qablar təyinatına görə çoxluq təşkil etmişdir. Həmin qabların üzərində bədii tərtibat zamanı xətti və nöqtəvari naxışlardan geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqatlardan aydın olur ki, dulusçuluğun istehsalı ilk orta əsrlərin sonlarından başlayaraq təkmilləşmiş IX-XIII əsrlərdə inkişaf etmiş və müstəqil sənət sahəsi olaraq formalaşmışdır. Bu sahənin yüksəlişi özünü istehsal edilən məişət keramikasının bədii işlənmə texnikasında və naxış motivlərinin tətbiqi, o cümlədən saxsı məmulatlarının hazırlanması və bəzədilməsi texnologiyasının təkmilləşməsində biruzə vermişdir.

Arxeoloji tədqiqatlar sübut edir ki, gil qablar iki mərhələdə ; birincisi, qab formalaşdırıldıqdan və qabın yalnız naxışlanacaq hissəsi hazırlandıqdan sonra; ikincisi isə basma üsulu ilə aparılır. Azərbaycanda gil qabların üzərlərinin naxışlanması üsullarına görə dörd qrupa bölünür; qazıma, yapma, basma, möhürləmə (7).

Araşdırmalar sübut edir ki, cızma, oyma üsulu ilə qabların gövdə, çiyin, boğaz, ağız kənarı və qulpları naxışlanmışdır. Tək bir-birinə paralel bir neçə cərgədə dalğavari naxışlar tətbiq edilirdi. Qazıma naxış üsulundan istifadəyə ilk orta əsr şirsiz təsərrüfat qablarının gövdə, boğaz, qismən də ağız və qulplarının bəzədilməsində daha çox istifadə edilmişdir. Naxışlar müxtəlif formalarda olmuşdur (dalğavari düz xətt, nöqtələr). Usta bu üsulla qablara naxış vurarkən, ilk növbədə qabı tərkibində qalmış qatışıqlardan təmizləyir və üstünü cilalıyır sonra isə ucu iti alətlə istədiyi naxışı vurur. Naxışlar işlənilməsində daraq formalı iti ucluqlu alətdən istifadə edilmişdir. Gil qabların gövdə hissəsi isə əsasən ziqzaq, bir birinə paralel qırıq xətlərlə bəzədilmişdir (7).

Gil qabların üzərini bəzəyən naxışlardan ən sadəsi yapma naxışlar hesab edilir (7). Orta əsr yaşayış yerlərindən tapılmış gil məmulatının əksəriyyətində bu üsulla vurulmuş naxışlara təsadüf edilir. Ustalar gil qabların üzərinə yapma düyməcikləri, qab qurumamış yaş ikən vururlarmış. Belə olduğu halda gildən hazırlanmış olan düyməcik bəzək, müəyyən vaxtdan sonra düşür, qabın həmin hissəsində çat əmələ gətirmədiyi qeyd edilir (1; 7).

Bölgənin orta əsr Şəmkir şəhər yerindən aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilən IX-X əsrlərə aid orta həcmli küplərin əksəriyyətinin gövdəsinin yuxarı və aşağısında olmaqla iki yapma qurşaqla bəzədildiyi qeyd edilir. Qurşaqlar isə öz növbəsində cınağı naxışla naxışlanıb. Küpün çiyin hissəsinə isə cızma naxış salındığı vurğulanır. Orta və iri tutumlu küplərin ağzının kənarının yapma qurşaqla bəzədilməsi geniş yayılmışdır. Küplərin bədii tərtibatında xüsusilə onların üst hissəsinin bədii işlənməsində cızma, qazıma üsulu ilə batıqlarla salınan həndəsi naxışlarda tətbiq olunurdu (2).

Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, küplərin üzərindəki yapma qurşaqlar dekorativ təyinatı ilə bərabər, həm də calaq olunan hissələrin üzərini örtmək, izini itirmək, birləşmənin mükəmməlliyini artırmaq məqsədi daşımışdır (2).

Aşkar olunan arxeoloji materiallardan aydın olur ki, Arran keramika məktəbi, o cümlədən onun Şəmkir dulusçuluq mərkəzi üçün üzəri şüyrələnmiş və qırmızı boya ilə boyanmış küplər səciyyəvi olmuşdur. Boyalı küplərin ağzının kənarlarının naxışlanması üçün yapma qurşaqlar, cınağı naxış, qazıma xətlər və kəsmələr geniş tətbiq olunurdu. Orta və iri tutumlu küplərin ağzının kənarının yapma qurşaqla bəzədilməsi geniş yayılmışdır. Küplərin bədii tərtibatında xüsusilə onların üst hissəsinin bədii işlənməsində cızma, qazıma üsulu ilə batıqlarla salınan həndəsi naxışlarda tətbiq olunurdu (3). Aşkar edilən artefaktlarda keramikanın inkişaf mərhələlərini müəyyən edən ona yeni çalarlar gətirən Arran keramikası məktəbinin üstünlüyünü aydın şəkildə biruzə verilir.

Qazıma və yapma üsulundan fərqli olaraq, basma naxışla ilk orta əsr qablarının ancaq gövdəsi naxışlanırdı. Qabların üzərindəki bu naxışları içəridən və ya çöldən basma üsulu ilə vurmuşlar. Basma üsulu ilə vurulmuş naxışlar qabın gövdəsini əhatə edən qarmağabənzər xətlərdən və dairəvi nöqtələrdən ibarət olmuşdur. Qazıma, yapma naxışdan fərqli olaraq, basma naxışları qabın gövdəsi hazırlandıqdan sonra vurulmuşdur. Usta qabın mütənəsibliyini saxlamaq üçün naxışlanma zamanı bir əlini naxışlanan yerin üstünə qoyur. Əks halda hazırlanan qabın gövdəsi öz əvvəlki formasını itirə bilərmiş (7). Ona görə də üzərinə basma naxış vurulacaq qabların boğazı formalaşdırılmaz. Qabın üzərində basma naxışlar çatdırıldıqdan sonra boğazı yapışdırılır. İçəridən basma üsulu ilə naxışlanmış qabların gövdəsində qabırğavari, bir-birinə paralel naxışlardan istifadə edilmişdir.

Qeyd edək ki, üzəri qazıma, yapma, basma, naxışlarla bərabər möhürləmə üsulu ilə bəzədilmiş qablar da vardır. Üzəri möhürlə naxışlanmış qablar digər naxışlanma üsulundan fərqli olaraq azlıq təşkil edir. Onlara naxış dulus dəzgahlarının üstündə vurulur. İlk növbədə üsta ağacdan, sümükdən, daşdan və s. materiallardan qabın üzərinə vurulacaq naxışın möhür formasını hazırlayır. Gil qab ustaları onun yumşaq yapışmaması və naxışların aydınlığı üçün müxtəlif yağlardan istifadə etmişlər. Möhürləmə üsulu ilə vurulmuş naxışlı qablara orta əsr arxeoloji abidələrində daha çox rast gəlinmişdir. Bir qayda olaraq, batıq yapma üsullarını tətbiqi ilk orta əsrlərdə qabıqvari, bir-birinə paralel qazıma, düz və dalğalı naxışlar ayaq dulus dəzgahında formalaşdırılmış olduğu qeyd edilir (7).

Qabların naxışlanmasında istifadə olunan əmək alətləri müasir kustar dulusçuluq alətlərinə yaxın olmuşdur. Naxışlanmada istifadə olan alətlər əsasən ağacdan olduğu qeyd edilir. Qazıntılar zamanı Örenqala və köhnə Gəncədən əldə edilən şirli saxsı qab məmulatlarının öyrənilməsi məqsədi ilə Bakıda və Qəbələ şəhərindən əldə edilən materiallarla analogiyalar aparılmışdır. Qeyd olunduğu kimi Azərbaycanda şirli saxsı məmulatının istehsalı VIII əsrdən etibarən dövriyyəyə daxil olmuşdur. Saxsı qab istehsalı texnologiyasının inkişafında sonrakı addım anqoblama texnikasının kəşfidir. Bundan sonra isə naxış üçün qırmızı kərpic rəngli bişmiş gil marqanec oksidin hazırlanmış şirlə bərabər tətbiqinə başlanılmışdır. Bundan sonra isə həkkəlik texnikası meydana çıxmışdır (8).

IX-X əsrlərin əvvəllərində mis oksidlərində hazırlanmış şəffaf yaşıl şir meydana çıxmış, lakin əvvəllər bunun tətbiqi çox məhdud olmuşdur. IX-XII əsrin əvvəllərində saxsıların texnologiyasına görə bir-birindən fərqlənən 16-dan çox məmulat növü aşkar olunur. Bu zamankı saxsı qabların naxışları ibtidai olub, tətbiq olunan rəngli şirlərin sayı olduqca

azalmışdır. Çünki şirli məmulat tipinə əsaslanaraq bu və ya digər mədəni qatın aid olduğu vaxtı müəyyən etmək mümkündür (8). Tapıntılar içərisində su qabları da (səhəng, bardaq, mehtərə, aftafa) çoxluq təşkil edir. Bu nümunələrin də xeyli hissəsi cızma və ya basma naxışlı ornamentlərlə bəzədilib. Belə qablar Şabran, Bərdə, Qəbələ, Beyləqan, Gəncə, Şəmkir, Naxçıvan bölgələrindən tapılan IX-X əsrlərə aid şar – konusvari qablar forma etibarı ilə daha çox naxış sadəliyi və saxsının məsaməliliyi cəhətdən fərqlənir.

V.N. Leviatov zərnaxışlı fayans qabların da bir qisminin Beyləqan və Gəncədə hazırlandığını mümkün hesab edirdi. Onun yazdığına görə orta əsr Gəncə şəhər yeri sənətkarlar məhəlləsində belə qabların nümunələri tapılmışdır. Arranda qab hazırlamaq üçün ağ gildən istifadə olunduğunu qeyd edir (8).

Arxeoloji qazıntılar zamanı istehsalat çıxarının tapılması, qabların kimyəvi analizi və aşkar olunan dulus kürələri tədqiq olunan bütün məmulatın bölgəyə aidliyini sübut edir. Qərb bölgəsində aşkar olunmuş kürələr və tapılmış istehsal alətləri müqayisə üçün o dövrdə sənətkarlığın bu sahəsində ümumi texnoloji üsullardan istifadədə və digər bölgələrdə dulusçuluğun inkişaf səviyyəsindəki paralelləri görmək mümkündür.

2007-2010 -ci illərdə Gəncə şəhərində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar olunmuş dulus məmulatları üzərindəki bəzək elementləri, rəsmlər Qarabağ bölgəsinin orta əsr materialları ilə eyniyyət təşkil edir ki, bu da təbiətin və təsərrüfat həyatının eyniliyi ilə əlaqələndirilir. Bu təsvirlər; insan, heyvan, quş rəsmlərindən, əkinçilik, ovçuluq, bağçılıq və maldarlıqla bağlı səhnələrdən, qabların üzərindəki işarə və damğalardan ibarət olmuşdur (6).

Bu cür qabların üzəri həndəsi, nəbati və epigrafiq naxışlı rənglərlə canlandırılmışdır. Bu baxımdan üzəri kəsmə naxışlarla bəzədilmiş ətir qabları, üzəri yaşıl şirlə örtülmüş duz qabları maraq doğurur. Eyni tip qablar Beyləqanda aparılan qazıntılar zamanı aşkarlanmışdır (4).

XI əsr qablarının bir qismi qrafik və yaxud qazıma texnikası ilə (anqobüstü) naxış çəkilmiş əşyalardan, digərləri ancaq yaşıl şirlə örtülmüş qablardan ibarətdir. Onların naxış dekoru da müxtəlifdir. Məsələn, toxunmuş və hörülmüş lentlərdən alınan naxışlar, mərkəzdən yayılan şüavari naxışlar, şahmat taxtası formalı dama-dama naxışlar, nəbati naxışlar, heyvan təsvirləri və s.

Orta əsrlərdə Azərbaycanda saxsı məmulatı istehsalı texniki cəhətdən daha da təkmilləşir, əl işi ilə işlənən dulus çarxı hər yerdə sürətlə hərəkət edən ayaq dəzgahı ilə əvəz olunur (1). Qab hazırlama və naxışçəkəmə üsullarında bir sıra yeniliklər baş verir. Şirsiz və şirli qablara cızma xətlərlə, rəngli boya ilə, anqobla, basma və kəsmə üsulu ilə naxışlar vurulurdu. XI-XIII əsrlərdə Gəncədə kasa tipli qabların oturacağı daha da hündürləşir, ağzının qırıqları açıq şəkil alır, bəzi iri kasalarda ayaqlar meydana çıxır. Bu cür qablarda keyfiyyət, forma mükəmməlliyi, bədii quruluşca gözəllik özünü daha qabarıq göstərir, naxışçəkəmə texnikasında dəyişikliklər baş verir. Əgər X əsrdə qrafik naxışlı qablar çoxluq təşkil edirdisə, XI-XIII əsrlərdə şabalıdı və yaşıl rəngli şirlə rəsmlənmiş qabların istehsalı artır. Eyni qabın üzərində iki texniki üsulla (qrafik və şirkəçmə) əsasən quş, ücüyarpaq gül, ağac budağı formalı təsvirlər çəkilmişdir. Rəsmlər çəkilərkən xətti naxışları nəzərə cərpdirmaq üçün qabların bəzənməsində marqanes, yaşıl, sarı, firuzəyi rənglərin çalarlarından istifadə olunmuşdur. Bu cür təsvirli qablar X-XII əsr materialları arasında keçid xarakteri daşımışdır.

Gəncə şəhərindən tapılmış XI əsrə aid qablarda qab anqobla örtüldükdən sonra onun üzərində çəkilən rəsmin və ya naxışın fonu qazılmış, üstündən şəffaf şir çəkilərək müxtəlif rəngli və fərqli relyefli naxışlar alınmışdır.

Bu qabların bəzilərinin naxışları fonlarına nisbətən böyükdür ki, bu da XI əsrin əvvəllərinin məhsulu hesab edilə bilər. Onları “memarlıq naxışlı” qablar da adlandırırlar. Bu üsulda usta naxışın astarından ona əlavə naxış toxuyurdu. Bu cür naxışvurma bəzək əşyalarında da izlənilirdi (7).

Nəzərə almaq lazımdır ki, şirli qablara nisbətən şirsiz qablardakı inkişafı görmək çətindir. Çünki bu qabların forması uzun müddət ərzində çox az dəyişir. Bu qabların mütləq tarixi verilmir (4). Dairəvi alçaq oturacaq IX-XI əsrlər kasa tipli qablar üçün səciyyəvi olmuşdur. Qeyd etdiyimiz bölgə üzrə tədqiq edilən saxsı məmulatlarının hazırlanması prosesində qabların səthinin işlənməsi və naxışlanması, səthinin möhkəmliyini həmçinin bədii gözəlliyini artırmaq məqsədi ilə hamarlanma, cilalanma və anqoblanma üsullarından istifadə edilmişdir. Ən sadə üsul hamarlanma olmaqla sonrakı mərhələlərdə qabın anqobla örtülməsi və naxışlanması üçün zəmin yaratmış olur.

X əsrdən meydana çıxan qrafik naxışlı monoxrom şirli saxsı məmulatı XI əsrdən geniş yayılmış, məmulatın bədii tərtibatında həndəsi naxışlar tətbiq olunmağa başlayır. Qab anqob qatla örtülür, nəm anqob ucu iti alətlə cızma naxış salınır. Sonra qab şirlənir və bişirilirdi (7). Elə qablar vardır ki, daxili səthinə də cilalamaq lazım gəlir. Əsasən xörək və süd məhsulları saxlanılan qablar üçün bu əhəmiyyətlidir (1). Cila üsulu ilə əmələ gətirilmiş düz və dalğavari xətlər hələ erkən dəmir dövrü saxsı qablarının naxışlanmasında istifadə edilmişdir (5).

Saxsı məmulatlarının istehsalının erkən mərhələsi üçün VIII-X əsrlərdə saxsı üzərinə ağ anqobla örtülüb naxış çəkilən şəffaf qurğuşun şiri ilə şirləmə geniş tətbiq olunur. Bu əsrlər üçün səciyyəvi olan həm də marqansla bəzədilmə həm də şəffaf qurğuşun şiri ilə şirlənmə eyni zamanda, naxış motivləri arasında dairə, spiral, çərxi-fələk, badamvarı fiqurlar, şaquli zolaqlar üstünlük təşkil edir (6).

IX-X əsrlərdə Azərbaycan dulusçuluğunda geniş istehsal olunan anqob, marqans, və mis oksidi ilə (yaşıl rənglə) naxışlanmış şirli saxsı qablarının üzərinə naxışlanmasında hədəsi fiqurlardan- dairə, romb, üçbucaq, torlar, dalğalı xətlərin tətbiqinə geniş yer verilmişdir (7).

IX əsrin sonu-X əsrin əvvəllərində şirli saxsı istehsalında yeni naxışçəkən texnologiyası meydana çıxır. IX əsrin əvvəllərindən başlayaraq saxsı məmulatının istehsalı texnologiyasında məmulatın bədii tərtibatında anqob, şir tətbiq olunur. Şir qurğuşun oksidindən hazırlanırdı. Kasa və boşqabların bütün daxili səthi ağ və ya çəhrayı anqobla örtülərək fırça ilə anqob astar üzrə iki və ya üç rənglə naxış çəkilirdi. Naxış konturları marqansla çəkilir, naxış işləmələri isə sarı və yaşıl rənglə icra olunurdu.

Bu dövrdə saxsı məmulatlarının üzəri, rəngsiz, şəffaf şirlə yanaşı, həm də açıq sarı (dəmir oksidi), yaşıl mis oksidi və bənövşəyi (marqans oksidi) rəngli şəffaf şirlə şirlənirdi. Beyləqan şəhər yerlərində bu tip qablar bədiiliyi ilə fərqlənir. Dekorunda həndəsi, nəbatı və epigrafik naxışları səciyyəvi olmuşdu (4).

IX-XI əsrlər şirli saxsı məmulatı başlıca olaraq sadə həndəsi naxışla bəzədilir. Nəbatı naxışlar əsasən həndəsi naxışlarla bir arada iştirak edir. XI əsrdə qrafik ornamentə- marqans yaxma və yayğın bəzədilmiş kasa və boşqablara tətbiq olunan səciyyəvi növüdür.

Orta əsr Arran keramika məktəbi, xüsusən onun Gəncə və Şəmkir mərkəzləri üçün XI-XII əsrlərdə yastı oturacağı, uzunsov və ya armudvari gövdəsi, dar boğazı, tək qulpu olan şirsiz saxsı nümunələrinin əksəriyyətini mətbəx və süfrə qabları təşkil etməklə onların bədii tərtibatında yapma qurşaqlar, batıqlar, nöqtələr, çərtmələr, qönçəyə bənzər yapma bəzəklərə üstünlük verilmişdir. Cızma naxışlarla bəzədilmiş monoxrom şirli saxsı məmulatı XI-XIII

əslərdə yayılmış qrupdu. Həndəsi, nəbati, epigrafiq naxışlar və təsvir motivləri ilə bəzədilirdi. Naxış motivləri XII-XIII əslərdə mürəkkəbləşməyə başlayır (2; 3).

Qərb bölgəsinin arxeoloji abidələrində aparılan qazıntılar sübut edir ki, bölgənin təsərrüfat həyatında və məişətində istifadə edilən gil qabların naxışlanması cınağı naxış, yapma qurşaqlar, qazma xətlər və kəsmələrdən daha çox istifadə edilmişdir. Bu naxışların tətbiqində yapma, qazma, və kəsmə üsulları tətbiq edilmişdir. Əgər X əsrdə qrafik naxışlı qablar çoxluq təşkil edirdisə, XI-XII əslərdə şabalıdı və yaşıl rəngli şirlə naxış vurulmuş qabların istehsalı artır. Naxış motivi qabların təyinatına görə dəyişir. Təsərrüfatda istifadə edilən iri həcmli gil qabların naxış elementləri sadə olduğu halda, əl dulus dəzgahında hazırlanmış zərif qablar isə qarışıq bir necə naxış motivi ilə bəzədilmişdir. Aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, qabların naxışlanması üsullarında varislik mütləq eyniyyət deyil ümumi oxşarlıq paralellərində öz əksini tapır.

Ədəbiyyat

1. Cəbiyev Q.C. Azərbaycan arxeologiyasının əsasları. Bakı, «Elm və Təhsil» , 2018 596s
2. Dostiyev T. M. Orta əsr Şəmkir şəhərinin keramikası. I hissə. Şirsiz saxsı məmulatı. Bakı: “Aparatof – A”, 2020. 224 s
3. Dostuyev T.M. Azərbaycanın orta əsr şəhərləri (IX-XIII əslərin əvvəlləri) Dərs vəsaiti.- Bakı, Elm və təhsil, 2016, -200s
4. Əhmədov. Q Azərbaycanın şirsiz saxsı məmulatı Bakı 1959 116 s.
5. Əliyev V.H. Baba Dərvişdə son tunc və ilk dəmir dövrü yaşayış yeri AMM, VIII cild, 1976, s. 104-130.
6. Məmmədov A.M. Gəncə və onun ətrafının tarixi-arxeoloji tədqiqi(Ən qədim zamanlardan – XIX əsrə qədər) Gəncə- 2008. Mətn 273 səh, ümumi 297s.
7. Orucov A.Ş. İlk orta əslərdə Azərbaycanda dulusçuluq- Bakı: Elm, 1989. 72 s
8. Левиатов В Н Украшения на карасах из Старой Гянджи // Баку: Известия Академии Наук Азербайджанской ССР, 1945, № 8, С.51-61

СПОСОБ ОРНАМЕНТАЦИИ СРЕДНЕВОКОВЫХ ГЛИНЯНЫХ СОСУДОВ ЗАПАДНОГО РЕГИОНА АЗЕРБАЙДЖАНА (IX-XI ВВ)

Юсифава Дурдана Сахладар кызы

Резюме

Статья посвящена изучению изменений узоров и мотивов глиняных горшков, использовавшихся в бытовом и хозяйственном быту западного региона Азербайджана на протяжении веков. В ходе археологических раскопок, проводимых в регионе, обнаружение производственных материалов из районов Гянджи, Шамкира, Агстафы, обнаруженные гончарные сферы и найденные орудия производства имеют важное значение с точки зрения прослеживания причин развития , упадка и подъема в этой области ремесленничества в то время. Преемственность в способах оформления посуды не обязательно идентична, но отражается в параллелях общего сходства. В методах узора использовались печать, чеканка, процарапывание, гравировка, изготовление или роспись краской. Узоры на посуде были связаны с их назначением.

**PATTERNING METHODS OF MEDIEVAL CLAY VESSELS OF THE WESTERN
REGION OF AZERBAIJAN (IX-XI CENTURIES)**

Yusifova Durdane Saxladar

Summary

The article is dedicated to the study of changes in patterns and motifs of clay pots used in the household and economic life of the Western region of Azerbaijan over the centuries. During the archaeological excavations conducted in the region the discovery of production materials from the areas of Ganja, Shamkir, Agstafa discovered pottery spheres and found production tools are important in terms of tracing the causes of development, decline and rise in this field of craftsmanship at that time/ Succession in the patterning methods of dishes is not necessarily identical, but is reflected in parallels of general similarity. Printing, embossing, engraving, making or painting with paint were used in the patterning methods. The patterns of the dishes were related to their purpose.

Rəyçilər t.e.d, prof., A.M.Məmmədov, t.ü.f.d. dos, T.V.Əliyev

AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu "Azərbaycanın orta əsrlər dövrü arxeologiyası" şöbəsinin 25 may 2022-ci il tarixli iclasının 5 sayılı protokolu.

Daxil olma tarixi 08 iyun 2022-ci il